

Zwrot antyheglowski we wczesnej filozofii niemieckiej XIX wieku

Filozofia na początku XIX wieku nie miała zbyt dobrej opinii. Przez ferment językowy, spowodowany dominacją myśli Hegla, Fichtego i Schellinga, miała opinię bezsensownej paplaniny czy niepraktycznych spekulacji. Powoli sytuacja jednak zmienia się, 14 listopada 1831 roku, podczas epidemii cholery w Berlinie, umiera Georg Wilhelm Friedrich Hegel, datę tę wskazuje się jako odwilż, koniec dominacji idealizmu niemieckiego¹. Filozofia Schellinga nie umiała oddziaływać równie silnie, co jego poprzednika, a w efekcie zaczynał się odwrót filozofii typowej dla romantyzmu, ustępując powoli miejsca scjentyzmowi zwolenników Comte'a, a obok niego wulgarnemu materializmowi². Wydarzenia tego okresu ten sprawiły, że zwąźci przeciwnicy Hegla zaczynali dochodzić do głosu, w swoich polemikach z heglistami, bronili filozofii Kanta przed zaliczeniem w poczet idealistów niemieckich. Spośród nich, należy wymienić przede wszystkim: Arthura Schopenhauera (1788 – 1860), Jakoba Friedricha Friesa (1773-1843), Johanna Freidricha Herbarta (1776-1841), Friedricha Eduarda Beneke (1798-1854) oraz Bernarda Bolzano (1781-1848)³. Dość osobliwe miejsce wśród nich zajmuje Friedrich Adolf Trendelenburg (1802 – 1872), przeciwnik heglizmu oraz inicjator studiów nad Arystotelesem, próbując wskrzesić filozofię Stagiryty⁴. Filozofowie z opozycji antyheglowskiej zwracali uwagę na niezrozumienie myśli filozofa z Królewca, upowszechnionej w *Wykładach z historii filozofii* Hegla⁵. Swoimi rywalizacjami z uczniami Hegla, myśliciele ci, przygotowywali grunt pod powstanie neokantyzmu, nie zawsze wyrażając się z misjonarską apologetyką o filozofii Kanta, czasem nawet krytykowali jego filozofię, poszerzając ją o nowe elementy⁶.

Pierwszym, który to zauważył był Arthur Schopenhauer, walczący z wyjątkowym zapalem przeciwko myśli Hegla, nie stroniąc od epitetów w stronę swoich adwersarzy. Filozofię kantowską uzupełnił, wprowadzając do niej elementy myśli wschodniej i filozofii Davida Hume'a. Oprócz krytyki filozofii Idealizmu Niemieckiego, podejmował się również

¹ B. Trochimska-Kubacka: *Neokantyzm*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1997. Z teza tą nie zgadza się jednak G. Lehmann, wedle którego doszło jedynie do przemiany w późny idealizm, który w innym miejscu określa mianem „spekulatywnego teizmu” por.: A.J. Noras: *Historia Neokantyzmu*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2012, s.87.

² A.J. Noras: *Kant i Hegel w sporach filozoficznych osiemnastego i dziewiętnastego wieku*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2007, s. 130.

³ Idem: *Historia Neokantyzmu ...*, s. 43 – 44.

⁴ E. von. Aster: *Historia filozofii*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe. Warszawa, 1969, s. 437.

⁵ G. W. F. Hegel: *Wykłady z historii filozofii*. T. 3. Tłum. Ś. F. Nowicki. Warszawa 2002, s 568.

⁶ Ibidem, s. 44.

krytyki ewolucji Jean-Baptiste'a Lamarcka⁷. Krytyka ta była podjęta z jego koncepcji wszechobecnej Woli do Życia (a raczej „chęci/pędu do życia”, jeżeli weźmiemy pierwotne, bliższe myśli Schopenhauera, znaczenie niemieckiego *Wille*), występującej w różnych aspektach rzeczywistości antycypowała myśl Charlesa Darwina⁸. Pomimo swojej krytyki i podkreślenia wagi filozofii Kanta, nawoływał do zawrócenia w sposobie filozofowania, nie można przyznać Schopenhauerowi zbyt dużej roli w sporze z heglistami. Jego filozofia znalazła dopiero oddźwięk w połowie lat 50, gdy spór z idealistami został zastąpiony sporem z materialistami⁹. Pomimo tego głos Schopenhauera jest ważny z perspektywy historycznej, którą odegrał wpływami w drugiej połowie XIX wieku, zwłaszcza na fenomenalizmie Ernsta Macha¹⁰.

Wierniejszym myśli Kanta był inny, współczesny Schopenhauerowi, krytyk Hegla, J. F. Fries. W swojej recepcji myśli filozofa z Królewca, stara się pogodzić jego myśl z poglądami Fichtego, na samopoznanie *Ja*. W efekcie wprowadza do filozofii poglądy psychologizujące lub antropologizujące aprioryzm. Jest to logiczna konsekwencja dążenia do uzasadniania każdego zdania teorii za wszelką cenę. Problem ten zauważył Karl Raimund Popper, odwołując się właśnie do poglądów Friesa, nazywając trylemat jego imieniem. Jego problematyka polega na tym, że w dążeniu do uzasadnienia każdego zdania danej teorii wiedzy, uzasadnienie w danych zmysłowych wytwarzanych przez organizm, czyli psychologizm, albo przyjmujemy zdania oczywiste i niepowątpiewalne (dogmatyzm), albo godzimy się na regres w nieskończoność¹¹.

Uczeń Friesa, F. E. Beneke, kontynuując psychologizm swojego nauczyciela, wskazuje na cel filozofii, którym jest teoria poznania. Za myślą Kanta wskazuje na niemożność rozwiązania problemów metafizycznych, którymi zajmowała się tradycyjna filozofia. Teorię poznania rozumie jednak już przez pryzmat psychologii, co skutuje tym, że teorię i krytykę

⁷ *A Companion to Schopenhauer*. (B. Vandenabeele, Red.) Chichester: Wiley-Blackwell, 2012, s. 342.

⁸ Postrzeżenie filozofii Schopenhauera jako woluntarystycznego panpsychizmu jest spowodowane interpretacją przez pryzmat romantyzmu i faktem, że początkowo cieszył się głównie w kręgach filologicznych. Takiej interpretacji przeczy fakt, że Schopenhauer traktował typowy dla romantyzmu panpsychizm jako heglowski Absolut. Ponadto na przełomie XIX i XX wieku część uczonych zwróciła uwagę na uderzające podobieństwo Schopenhauera i Darwina pod względem doboru naturalnego i dostosowania się organizmów do środowiska przez walkę o byt por.: „*Schopenhauer and Darwinism*” [w:] „*Journal of Anthropology*”, 1873, s. 323. Zwraca na ten fakt również sam Darwin w XX rozdziale drugiego wydania *O pochodzeniu człowieka i doborze płciowym*, zob.: Ch. Darwin: *The descent of man and selection in relations to sex*. Penguin books, London 2004, s. 366 Jest to zagadnienie bardzo ciekawe, ale (niestety) w tej pracy nie ma na nie miejsca, żeby omówić je szczegółowo.

⁹ A.J. Noras: *Historia Neokantyzmu ...*, s. 47-50.

¹⁰ W. Sady: *Spór o racjonalność naukową. Od Poincarégo do Laudana*. Toruń. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2013, s.83

¹¹ K. Popper: *Logika odkrycia naukowego*. Tłum. J. Kmita. Państwowe Wydawnictwo Naukowe. Warszawa 1977, s. 80

doświadczenia rozumie właśnie na tym gruncie. Filozofia, jego zdaniem, jako nauka nauk, powinna stać się psychologią stosowaną¹². Podobnie jak Schopenhauer, co zauważa A. J. Noras, oboje wpisują się w historię, bardziej jako krytycy idealizmu niż jako prekursorzy neokantyzmu¹³.

¹² A.J. Noras: *Historia Neokantyzmu ...*, s. 66-69.

¹³ *Ibidem*, s. 55-57.